

Софія Коверко

Науковий керівник: д.е.н., професор Бруханський Р.Ф.
Тернопільський національний економічний університет**БАЛАНС ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕТОДУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ**

Для управління господарською діяльністю підприємства необхідні відомості про наявні засоби (майно), їх склад, розміщення і використання, а також за рахунок яких джерел ці засоби надійшли. Таку інформацію дає бухгалтерський баланс.

Бухгалтерський баланс – спосіб економічного групування і узагальненого відображення стану засобів підприємства за їх складом, розміщенням і функціональною роллю в процесі відтворення та за джерелами їх утворення і цільовим призначенням на певну дату в грошовій оцінці. Зазвичай, баланс складають на перше число місяця, кварталу, року [2, с. 36].

Баланс як одна із центральних економічних категорій використовується в економічному житті з давніх часів. Матеріальні баланси широко використовувалися у Стародавньому Китаї для забезпечення контролю за рухом і збереженням цінностей. У Стародавній Греції вели баланси окремих господарств та баланси кредитних установ. У Стародавньому Римі ведення балансу на державному рівні було необхідним для здійснення контролю та ефективного управління. Тобто у Стародавньому Світі баланс використовувався як система показників, що відображала кількісне співвідношення двох елементів або сторін будь-якої діяльності (доходів і видатків держави, вхідних і вихідних грошових потоків), при цьому використання балансу в облікових процедурах ще не відбувалося. Появу бухгалтерського балансу відносять до середини XIV століття, і притримуються версії, що виникнення подвійної бухгалтерії пов'язано з Л. Пачолі та його Трактатом «Про рахунки та записи». Положення «Трактату» знайшли своє продовження в працях Д. Кардано (1539 р.), Д. Манчіні (1549 р.), В. Котрулі (1573 р.), Л. Флорі (1633 р.), в Італії; Я. Імпіна (1543 р.) – в Голландії; І. Готліба (1531 р.) та В. Швайкера (1549 р.) – в Німеччині [5, с. 45].

Трактат про рахунки і записи Л. Пачолі, який міститься в його книзі «Сума арифметики, геометрії, вчення про пропорції і відношення», що вийшла 10 листопада 1494 року, вважається першим, вже не просто письмовим, але й друкарською рекомендацією з обліку і першим таким свідченням переважання диграфічної парадигми у середньовічному рахівництві. Ідеї, викладені великим вченим Лукою Пачолі, вже протягом п'яти століть не втрачають своєї актуальності. Він першим зібрав і систематизував розірвані відомості про прийоми, які застосовувалися купцями того часу при веденні своїх торгових рахунків і записів [1, с. 49].

Бухгалтерський баланс будується у вигляді двосторонньої таблиці. У лівій частині балансу, яка називається активом, показують склад, розміщення і використання засобів; у правій, яка називається пасивом, – джерела утворення господарських засобів і цільове їх призначення. Терміни «актив» і «пасив» мають економічний і юридичний зміст.

В економічному розумінні пасив балансу – це сума вартостей, одержаних з різних джерел (від держави, банківських установ, різних організацій, осіб) для певної мети, а актив – це конкретні форми існування цих вартостей (матеріали, продукція, кошти і ін.) на звітну дату.

У юридичному сенсі пасив балансу характеризує ступінь відповідальності підприємства перед державою, банком, різними організаціями і особами за довірене йому майно. Актив же балансу відображає майно, цінності, якими користується і розпоряджається підприємство.

Метою складання балансу є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан підприємства на звітну дату. Певний вид засобів або джерел, згрупованих за економічно однорідними ознаками, утворюють статтю балансу. Статті балансу, які відображають засоби, називаються активними, а статті, які відображають джерела – пасивними. Загальні підсумки активу і пасиву балансу повинні бути рівними між собою. Рівність підсумків активу і пасиву балансу зумовлена тим, що як в активі, так і в пасиві показують ті самі господарські засоби, тільки згруповані за різними ознаками: в активі – за складом, розміщенням і їх функціональною роллю в процесі відтворення, в

пасиви – за джерелами їх утворення. Загальна сума засобів відповідного власника завжди має дорівнювати сумі тих джерел, за рахунок яких вони створені. Цим пояснюється принцип збалансованості в бухгалтерському обліку. Наприклад, якщо власник підприємства один, то його активи будуть дорівнювати власному капіталу: Активи = Власний капітал (статутний капітал). Якщо ж частина засобів (активів) вноситься ще іншою особою, яка не є власником підприємства (банківський кредит, вклади інших організацій чи осіб), то перед ними виникає заборгованість, яка називається зобов'язаннями. Звідси випливає така рівність: Активи = Власний капітал + зобов'язання. Таким чином, баланс можна розглядати ще як звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал. Активи – це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому. Зобов'язання – це заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої у майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. Власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань. Рівність підсумків активу і пасиву балансу має велике контрольне значення, оскільки вона є засобом перевірки правильності бухгалтерських записів і складання балансу.

Однорідні за економічним змістом статті балансу об'єднуються в групи, а групи в свою чергу – у розділи активу і пасиву балансу. В основу будови балансу покладено економічну класифікацію засобів та джерел їх утворення. Зміст і форма бухгалтерського балансу для підприємств, організацій та інших юридичних осіб усіх форм власності (крім банків і бюджетних установ) регламентуються Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 року № 73.

Малі підприємства складають форму балансу, передбачену Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва».

Групування статей балансу у відповідні розділи має важливе значення і дає змогу порівняти розміщення засобів з відповідними джерелами їх покриття, визначити, чи доцільно використовувати ці засоби, встановити ступінь забезпеченості підприємства оборотними засобами, його платоспроможність, проаналізувати фінансовий стан підприємства, що дуже важливо в умовах ринкової економіки. Окремі види засобів не належать підприємству, а тимчасово перебувають у його користуванні або на зберіганні (орендовані основні засоби, товарно-матеріальні цінності, прийняті на відповідальне зберігання та ін.). Ці засоби не включаються в загальний підсумок балансу, а знаходяться поза балансом. Згідно чинних положень бухгалтерського обліку такі засоби обліковуються на балансі того підприємства, якому вони належать. Це дає змогу уникнути необґрунтованого повторного обліку тих самих об'єктів при складанні зведених балансів на рівні району, області, країни. Для контролю за виконанням зобов'язань, списанням активів, зберіганням бланків обліку, нарахуванням та використанням амортизаційних відрахувань також передбачені позабалансові статті.

Як відомо, бухгалтерський баланс відображає стан засобів (майна) на певну дату. Разом з тим, в процесі діяльності на підприємстві здійснюється велика кількість різноманітних господарських операцій. Під їх впливом відбуваються зміни в структурі активів та зобов'язань, власному капіталі підприємства. Але які б не були господарські операції і які б вони не викликали зміни в балансі, рівність між активом і пасивом завжди зберігається. Таке постійне зберігання рівності в результаті співставлення засобів підприємств з їх джерелами є основним змістом балансового узагальнення.

Можливі варіанти типових змін балансу можна диференціювати на чотири типи: – перший тип – зміни відбуваються тільки в активі балансу, одна стаття збільшується, а інша взаємопов'язана стаття зменшується на одну й ту ж суму; – другий тип – зміни відбуваються тільки в пасиві балансу, одна стаття збільшується, а інша взаємопов'язана стаття зменшується на одну й ту ж суму; – третій тип – активно-пасивні зміни в сторону збільшення; збільшуються господарські засоби з одночасним збільшенням джерел їх утворення; – четвертий тип – активно-пасивні зміни в сторону зменшення; зменшуються господарські засоби і одночасно зменшується відповідне джерело їх утворення. Підсумки активу і пасиву балансу (валюта балансу) збільшуються або зменшуються лише за умови,

коли господарська операція впливає водночас на засоби та їх джерела. Інші операції викликають перегрупування сум в статтях активу або пасиву і не змінюють підсумок балансу.

Цікавим напрямом розвитку балансового методу є побудова нульових балансів, які є системним обліково-аудиторським механізмом управління, що передбачають реальну або гіпотетичну реалізацію активів і задоволення зобов'язань у ліквідаційних цінах і отримання дезагрегованого показника власності (чистих пасивів). Застосування таких балансів, які мають широке поширення в країнах західної Європи, є одним із засобів виявлення маніпуляцій та шахрайств, що використовуються зовнішніми користувачами під час прийняття інвестиційних та позикових рішень.

На думку проф. Бруханського Р.Ф., розроблені наприкінці ХІХ ст. підходи до побудови актуарних та нульових балансів, що є похідними від бухгалтерських балансів та мають інше цільове призначення, стали прикладом для побудови стратегічних похідних балансових звітів, формування яких є кінцевим результатом функціонування стратегічної системи фінансового обліку [3, с. 28].

Як актуарні та нульові баланси, похідні стратегічні баланси мають своє особливе цільове призначення – задоволення потреб стратегічного менеджменту підприємства шляхом надання інформації про реальний стратегічний стан його учасників в умовах ризику та невизначеності. Окрім узагальнення поглядів авторів щодо порядку складання похідних балансових звітів, в останні роки з'явилися спроби синтезу наукових знань у сфері бухгалтерського інжинірингу як окремого напрямку розвитку облікової науки. Особлива увага приділяється застосуванню бухгалтерського інжинірингу при розробці облікових інформаційних систем, оскільки лише за таких умов впровадження цієї технології формування і обробки бухгалтерських даних в облікову практику є економічно виправданим та доцільним.

Бухгалтерський баланс як інформаційна база досліджень використовується у більшості економічних наук, його називають «складова інформаційного забезпечення аналізу» – в аналізі, «складова інформаційної бази управління» – у фінансовому менеджменті, «джерело отримання аудиторських доказів» – в аудиті. Проте, ці назви акцентують увагу на процедурних аспектах, що будуть здійснюватися на основі балансу і нівелюють важливість інформації, що наводиться у ньому. Враховуючи виключну значимість інформації бухгалтерського балансу при задоволенні інформаційних потреб користувачів при прийнятті економічних рішень, Дідоренко Т. В. пропонує за доцільне ввести поняття «інформаційна потужність бухгалтерського балансу» як складову процесу прийняття рішень, оскільки усі економічні науки спрямовані на вирішення єдиної мети – прийняття ефективних рішень [4, с. 109].

Обліково-інформаційна значимість «балансу» забезпечує можливість бухгалтерському балансу задовольняти інформаційні потреби користувачів при прийнятті економічних рішень.

Список використаних джерел

1. Белова І. М. Історичні аспекти розвитку бухгалтерського обліку. Прикладна економіка – від теорії до практики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [Тернопіль, 20 жовтня 2016 р.]. Тернопіль : Вектор, 2016. С. 48-51.
2. Бруханський Р. Ф. Бухгалтерський облік : підручник. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 480 с.
3. Бруханський Р.Ф. Аналіз підходів до побудови моделей бухгалтерського інжинірингу. Вісник Житомирського державного технологічного університету. 2014. №. 3. С. 27-34.
4. Дідоренко Т.В. Бухгалтерський баланс як складова інформаційного забезпечення процесу прийняття економічних рішень / Прикладна економіка – від теорії до практики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [Тернопіль, 20 жовтня 2016 р.]. Тернопіль : Вектор, 2016. С. 108-109.
5. Погорелова Т.П., Сьоміна О.Р. Бухгалтерський баланс: його сутність, історія виникнення та технологія складання. Агросвіт. 2017. № 1-2. С. 44-48.